

Doslov

Vřou další bratrstva...
ve spodních slójích tma

Tyto volně vybrané verše nalezneme u perského mystika a věrozvěsta súfismu ze 13. století Džaláluddína Rúmiho v malém poetickém textu, jímž filozof a historik přírodních věd Stanislav Komárek uzavírá svou románovou prvotinu *Opšlstisova nadace*. Rúmiho alegorickou báseň v koncovce románu, vyznačujícího se hravými žánrovými piruetami a filozofickými metamorfózami, neobjevujeme náhodou: figurují v ní přece rovněž další symboly či signály akcentující pojetí života jako fenoménu sice nadčasového, bezmála imaginárního, zároveň však i veskrze pomíjivého, někdy dokonce hmatatelně fyziologického. Tento viditelný, profánní svět má být poznáván skrze kontemplace, v jejichž průběhu se zkoumá vše nevědomé – a náš pohled se pak má zvolna přenášet do vnitřního světa, abychom docílili kýžených intelektuálních a duchovních výšin prostřednictvím věčného sebepoznání. Není to nic jednoduchého, mystičtí tvůrci však netouží po ničem menším než po kosmické pravdě, po pravém vědění o světě, které může být nemálo přitažlivé – třeba jako med pro včely.

Toto tvrdí nejen súfisté v západním Hindukúši, ale i jiní adeпти původní čistoty či pračistoty lidského

byti – a tyto idealy vyznaval i mystik Rumi. Zcela záměrně se proto v jeho básni-pointě před našimi smysly vynořují a rozeznávají taková slova-zaklínadla jako *vtělení skončilo, kořeny nezjevna, segmentovaný zmatek, podzemní mycélium* či *tvarové mámení* – a to všechno získává velkou váhu i v Komárkově sofistikované próze. Ta totiž tvoří exemplární typ literární struktury, která svým pojetím i zpracováním od počátku do konce ztělesňuje moderní (nebo postmoderní) alternativu „vývojového“ či „výchového románu“. Setkáváme se tedy s druhem románového vyprávění, za jehož osvícenský pravzor mohou být považována v první řadě (a jen do určité míry, neb léta běží) věhlasná *Viléma Meistera léta učednická* a *Viléma Meistera léta tovaryšská*, k harmonii spějící arcidíla J. W. Goetha.

Jakou kompoziční strukturu potom má první Komárkův román, jenž zároveň rozhojňuje novější vzestupnou frekvenci předčasných literárních a životních bilancí? Začíná jako autobiografická historie (což dozajista neznamená, že půjde o deníkovou zповěď, jejíž takzvanou hodnověrnost či věrohodnost, ne-li dokonce autentičnost nejsme vůbec oprávněni zpochybňovat) a je to autorovými slovy *kumulativní biografie celé naší generace obecně a té exilové zvláště*. O kterou generaci však jde? Dnešních čtyřicátníků až pětáctyřicátníků, můžeme odpovědět – a přispěchat i s několika dalšími biografickými podrobnostmi: Novopečený romanopisec Stanislav Komárek (narozen 1958) v roce 1982 vystudoval biologii na Přírodovědecké fakultě UK, následující sezonu pracoval v Parazitologickém ústavu ČSAV v Českých Budějovicích, podařilo se mu odejít do ciziny a usadit se ve Vídni, čili počínal si skoro navlas stejně jako autorův románový alter ego, jehož

příběh je pochopitelně a nepochybně *beze zbytku vyfabulován*.

Konkrétní životaběhy se však povětšinou vyfabulovat nedají: exulant Komárek se ve Vídni uchýlil nejprve v Naturhistorickém muzeu, pak na Ministerstvu zemědělství a nakonec v Zoologickém ústavu Vídeňské univerzity. Ve dvaatřiceti letech se vrátil do vlasti; jsme v pokušení napsat, že na prahu příslovečných Kristových roků. Následujících deset let vydával jednu knihu vynikajících esejů za druhou (zvláště o přírodě a společnosti či o přírodě a kultuře) a zaměřoval se v nich na vztahy mezi jevy a jejich interpretacemi; zvláštní zmínku si zaslouží Komárkova pravidelná rubrika racionálních meditací s názvem *Poklesky*, uveřejňovaná na stránkách literárního týdeníku a poté obtýdeníku *Tvar*. Jenže šalbou beletristického „lust zu fabulieren“, radosti z vypravování či vypravěčství, se renomovaný vědec a esejista Komárek nechal zmámit až ve svých třiačtyřiceti, ač určitě dobře věděl, že důvodů, proč se znenadáni pokusit o román, věru obecně není mnoho. Právě tímto sarkastickým konstatováním ostatně začíná autorův „nepravidelný román“ *Opšlstisova nadace*.

Žánrové označení „nepravidelný román“ literární teorie pochopitelně nezná a s žádným takovým termínem neoperuje ani novodobá genologie, nauka o uměleckých žánrech. Však také jde o pojmenování veskrze beletristické, které má upozornit, že předkládaná románová stavba se vymyká a vychyluje ze všech konstantních či paradigmatických poetik. Činí však pouze z toho důvodu, že jako celek Komárkova próza *Opšlstisova nadace* (přičemž až s překvapivou pokorou) vyznává a ctí jiné obecné žánrové paradigma, jehož naplněním je postmoderní literatura

z rozhraní tisíciletí a zvláště postmoderní román (za všechny umělcovy vzory hodné následování jmenujme alespoň Jana Křesadla). Idolem postmoderny bývá právě „nepravidelnost“, nejenom pouze princip intertextuality, vedoucí k mozaice rozmanitých žánrových rovin a stylistických postupů, ale též nezastřená, ba naopak zjevně proklamovaná a demonstrováná hypertextualita, přistupující k vlastnímu stylistickému celku knihy jako k něčemu, co zahrnuje v první řadě nemalé množství aluzí odkazujících ke starším či novějším literárním kánonům.

Nepravidelnost nebo pravidelnost, Komárkův román se počíná podle všech pravidel: jako generační vyprávění o českém elévovi věd humanitních, který zkraje let osmdesátých z důvodů víc než pochopitelných odešel z okupované krajiny dětství a zvolil si život v exilu. Jeho rámcové kulturní souřadnice sice můžeme všestranně reflektovat a dovedeme je dokonce i ironizovat (*Österreich muss ewig stehn...*), stejně však neznáme všechna tajemství, konkrétní metafyziku tohoto nepoznaného, jakoby nově přistoupivšího civilizačního časoprostoru. Právě proměna časoprostoru se stává hybatelem rozvíjení příběhu: nejprve dochází toliko na základní empirické vjemy a rekapitulují se dávné vzpomínky, probírají se retrospektivní situace (zejména v táboře Traiskirchen, v této pomyslné bráně, již vstupujeme do jakéhosi stavu rozjímání, hledání a nalézání), a teprve potom přicházejí na řadu první tajemné, stále záhadnější dějové momenty, které počátečnímu empirickému příběhu českého uprchlíka jménem Viktor Kaplan již zjevně vtiskují význam něčeho nadčasového, a především stále nadčasovějšího.

Nejsou to však žádné přírodní vědy, ač by se to u Komárkova protagonisty zdálo nejpřirozenější,

nýbrž historická látka, jejímž prostřednictvím se zde má nadčasová vize společnosti vyjádřit a pojmenovat ve velice konkrétních souvislostech. Do zdánlivě statického a sterilního světa rakouského, staromilsky byrokratického a stále dál se utěšeně byrokratizujícího, totiž znenadání (přínejmenším jako *deus ex machina*) vstupuje vnější impuls: možnost prozkoumat historii janičárů, svým způsobem také svérázných exulantů dávných časů, tureckých vojáků převážně jihoslovanského původu, kteří v rámci speciálních vojenských jednotek osmanské říše během staletí vytvořili tajná společenství nebo tajná bratrstva, o jejichž existenci se ovšem skoro nic neví – přesněji řečeno jedni o nich vědí snad všechno a druzí o nich nevědí zhola nic.

Tohle vše ale jen uchystává primární narativní situaci, z níž se začne odvíjet vlastní příběh, opírající se místy až o pošetilý, postmoderně panoptikální děj s epizodami skoro candidovsky prostívkými a přitom dvojsečnými. Lecjaká tajemství získávají nové, méně neurčité obrysy, stávají se čím dál víc a víc reliéfnějšími, a to úměrně tomu, jak protagonista proniká nejen do problematiky janičárské filozofie života, ale i do poselství skrytých následovníků. Tato linie vnáší do textu patřičnou akčnost, navíc se právě díky ní můžeme vyprostit z nekonečného přediva emigračních snů. Vždyť týdny strávené ve Vídni se prý v myslí Viktora Kaplana *táhly rychlostí chorých plžů*, navíc s vědomím, že pravda je pouze to, co vzniká v myslí nadřizených – a pravdě se zdá být ještě dosti podobná existence nějaké vydatně záhadné a nečitelné Opšlstisovy nadace.

V důsledku toho všeho, co posléze zvláště v intuíci a imaginaci zaplní a omámí mysl zprvu nic netušícího českého exulanta z Vídně, se Komárkův prota-

gonista jakoby posune (ve smyslu postupu dál čili pokročení dál) do prostoru jiného, než ve kterém se doposud reflexivně pohyboval, a jeho dosavadní duševní resentment se do určité míry vytrácí, především ale proměňuje. Aniž by chtěl spisovatel *implementovat čtenářstvu přesvědčení o Velkém Světovém Spiknutí*, jednou ve smrtelně nevážné, podruhé ve smrtelně vážné stylistické rovině vypráví a vykládá, že takové „Spiknutí“ nepochybně existuje, že je sice skryté nebo dokonce tajné, že však o něm musí všichni všechno vědět, dokonce i to, že je tajné, aby v ně spíše uvěřili – a Komárkův Kaplan propadá hypnotickým účinkům snů o světové síti spřízněných myslí, o jakýchsi nezřetelných vyšších společenských poschodích (ne-li mystických podkrovích), přisvojujících si kupříkladu název dervišského řádu. Zároveň ovšem u hrdiny probíhá zřetelný etický zlom.

Tento zvrát dosavadních mravních jistot přitom probíhá de facto přirozeně, bez krkolomnějších zvrátů: protagonistova touha po zmíněném pravém vědění, jehož kontury rozpoznal již v podhoubí neznámé historie janičárských bratrstev, podvědomě či nevědomě obsahovala i touhu po vymknutí se z přirozeného řádu věcí ve jménu nějaké (snad) vyšší přirozenosti. Ta Kaplanovi navíc nabízí tolikero pokušení, že se jim možná dá odolat na poušti, nikoli v lákavém obklopení těch, kdo, sami skryti, touží po zvláštním nedokonaném odtajnění. Leč *losem všech vědoucích je osamění*, a tato slova se od prvního okamžiku velké proměny stávají krédem muže kdysi vystupujícího pod jménem Viktor Kaplan: netečně zavrhl a zapudil své blízké, rozhodl se pro tajuplný exil v exilu, pro útěk z exilu do exilu.

Komárkův hrdina možná jednou bude v postmoderní civilizaci hrát tajuplnou roli nějakého novodo-

bého Tančícího dervise, jednoho z těch, o nichž před staletími psal Džaláluddín Rúmí. Mezitím však Kaplan dospěl ke (optimálnímu či odlidštěnému?) stavu „úplného vyvanutí“. Jako adept vstupu do vyvoleného souručenství nositelů pravého poznání a pravého vědění podstoupil od prvních symbolických signálů ve Vídni po dozrání k časoprostorovému přesunu novodobou iniciační pouť: byl totiž vyvolen a dostalo se mu zasvěcení. Ale v jakém smyslu a čemu má jeho zasvěcení i vyvolenost sloužit, když přes veškeré rujné vření shůry a váchalovsky parodické upisování ďáblu či magii či ideji obnovitelství je a pořád ještě dlouho bude ve společnosti prahnoucí po světle poznání *ve spodních slojích tma?*

Především z tohoto důvodu můžeme chvílemi myšlenkově strhující „nepravidelný“ román Stanislava Komárka *Opšlístisova nadace* charakterizovat a interpretovat jako moderní, přesněji řečeno postmoderní román iniciační, byť zde hrdina prozatím dospěl pouze k šalebnému pocitu dehumanizujícího vyvanutí. Pout' iniciační je tedy u konce, posrpnové Čechy, starosvětská Vídeň, dějiny janičárů, polomrtví netopýři, toto vše promptně hrdinovi vyvanulo z hlavy. Když se *za několik málo dní* téměř k nepoznání změnila tvář střední a východní Evropy, Viktora-Filipa se to už údajně netýkalo. Nic z toho už ho ani trochu nezajímalo, mohlo mu to přece připadat všehovšudy jako jiný verš Džaláluddína Rumího: *Sukýnka dovíří a na sloup dají čapku. Vskutku platí, že losem všech vědoucích je osamění.*

Ale několik málo dnů poté, co Stanislav Komárek v Praze a v Kardašově Řečici dopsal svůj postmoderní iniciační román, který je pod rouškou sardonického podobenství též melancholickou civilizační groteskou, skácely se v New Yorku, v megapoli, v níž

sidlí Opšlstisova nadace, dvě věže, ztělesňující podle pradávnej tradice sloup pozemského věděni a sloup duchovního poznání. I kdyby nám spisovatel nechtěl vůbec nic implementovat, rovněž díky jeho románu se můžeme domýšlet, byť jen zčásti a v hrubých obrysech, oč tu běží. Jak praví Rúmi, *zatančím, pak se skryju*. Koneckonců ve spodních slojích a slujích lidstva rozličného trvá i nadále stojatá, neproniknutelná tma.

Vladimír Novotný